

lom felől közelít a nyelvhez. Ez azt jelenti, hogy *szabadon* bánik a nyelvvel – olyan szabadsággal, amely előtt nincs elvi akadály, nem lehet akadály még a grammatika sem. Ezt az az író mondja, aki igen élesen fogalmazott kritikai levelekben és több írásában is erőteljesen megkövetelte íróársaitól anyanyelvük tudós ismeretét. Lehetséges, hogy egy író – műve érdekében – megsérti a grammatika szabályait, de az nem lehetséges, hogy ne ismerje alaposan ezeket a szabályokat. Erről a szabadságról és erről a tudásról ma sem gondolkozhatunk másképpen, hiszen ez a jog, az alkotásnak ez a *szinte* feltétel nélküli szabadsága ugyanakkor súlyos kötelezettségekkel jár együtt. A legfontosabb: a szabadon alkotó írónak munkájával ki kell állnia az olvasók (a „sokaság”, a „nép”, a „nemzet”) elé, amely kiméletlenül szankcionál s „pironkodhat” a „lélektelen író.” A „sanctio” Kazinczy neológiájának az egyik központi fogalma. A nemzeti nyelv újításában tehát az író tevékenysége az aktív princípium, de ezzel a szabadsággal úgy kell élnie, hogy az eredményt elfogadják az olvasók – elfogadja a nemzet. Az író bátorsága csak akkor igazolható, ha szépséget nyer általa. Ezt csak nagyon művelt, ízléssel, fáradhatatlan szorgalommal és nagy tehetséggel rendelkező írók valósíthatják meg. Ez olyan elgondolás, hogy képtelenség vele kapcsolatban nyelvrontásról beszélni, de Kazinczyt az 1810-es években igazából nem is ezért támadták, hanem azokért az igen kemény normáért, amelyre felépítette a magyar irodalom most és jórészt általa kialakított, önelvű, saját törvényeihez hű rendjét.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez az ideológiai elemektől látszólag megtisztított nyelvi-kulturális nemzetfogalom maga is ideológia szolgálatában áll – Kazinczy tevékenységében a rendi felvilágosodás harmadik nemzedéke szólal meg, hiszen ez a hazafiak közötti, igen keményen őrzött és folyamatos vitákban érvényre juttatott hierarchia látványosan, néha szinte provokatív módon mellözi a társadalmi hierarchiát. Csak egyetlen mozzanatra utalnék. Kazinczy világában a legelőkelőbb helyeket igen alacsony sorból származott költők foglalják el, számára a kortársak közül sokáig csak két jobbágyivadéknak (Virág Benedek és Kis János) és egy szegény miskolci szabómester gyermekének (Dayka Gábor) van vitathatatlan tekintélye, látványosan mellözi viszont a kor nemességének ünneplott poétáját, Himfyt, a Kesergő szerelem szerzőjét. Ezek azonban csak ama jelek sorába tartoznak, amelyek mind arra utalnak, hogy Kazinczy tevékenységével lerakta a magyar irodalom köztársaságának alapjait, a nyelvi-kulturális nemzetet belől olyan intézményesült struktúra kristályosodott ki, ahol a szabadságot a jogoknak, kötelezettségeknek, normáknak és szankcióknak egymással összefüggő, szilárd és áttetsző rendje biztosítja.

Bíró Ferenc

Kötődés a szülőföldhöz

Fogadni mertem volna, hogy a Gyergyóremete főterén álló Cseres Tibor-szobrot nem „felső” kezdeményezésre állították. Hasonlóképpen a község kívánsága volt, hogy a közművelődési egyesületet az íróról nevezzék el. Cseres „az ő fiuk maradt” közel-távolban, Budapesten is. Abban is bizonyos vagyok, hogy a helyi akarat kicsiholásában döntő része volt Asztalos László doktor úrnak, immár nyugdíjas orvosnak. Minden jó ügy iránt elkötelezett, minden közösségi gondot felvállaló embernek ismertem meg a Ceaușescu-diktatúra korszakában, mikor sokak felfogásában a visszahúzóds saját otthonunkba jogos önvédelem volt. Asztalos László mintha nem akart volna tudomást venni a körülöttünk kavargó viharokról. Otthonában szívesen látta barátait és minket, kóbor írődeákokat, akik közül jó érzékkel válogatta ki a rokonszenvére érdemeseket. Ami szakmai erényeit illeti, azokat jól megvilágíthatja, hogy egész orvosi pályáját egyetlen helységben, Remetén futotta meg. A sepsiszentgyörgyi születésű orvos 1959-ben kapta kezébe diplomáját a marosvásárhelyi orvosegyetemen, és nyugdíjazásáig el se mozdult innen. (Egy évvel a Cseres-szobor felállítását követően ment nyugdíjba, de a gyógyítást nem hagyta abba.) Egyik kollégája úgy jellemezte, hogy „nemcsak a testet gyógyítja, hanem a lelket is.” Nyilván arra értette, hogy Asztalos László doktor egészségügyi előadások sorozatát tartotta a remetei székelyeknek. Ő alakította meg és vezeti a helybeli népi zenekart, ami nemcsak „magánszenvedélye”, de úgy tartja, hogy a zene, különösen a közös muzsikálás nemesíti a lelket, növeli az igényt, ezek pedig az orvos hasznos segítő társai a gyógyításban.

Ajtaja nyitva áll mindig. Fiaitálabb, de idősebb értelmiségiek is, sűrűn kikérik a tanácsait. Tekintélyes ember.

„A doktor úr!”

Gyergyóremete népes település, mint a gyergyói falvak legtöbbször. Gyergyóalfalu lakossága 6200 lélek. Ditrőé 6500. Csomafalváié 4800, Újfalué 3300, románok ezekben a falvakban csak a csendőrök. Remetén négy iskola áll a tanulók rendelkezésére. A székely falusi telephelyekhez viszonyítva, nagy számú mindenütt az értelmiség. Ennek ellenére – vagy éppen ezért? – kevesebb az egymás közötti civakodás, sértődés, harag.

Így van ez mindenütt, nemcsak a gyergyói medencében. Neveléstudományi szakember, egyetemi tanár magyarázta meg ennek a titkát. A gyergyói székely professzort, ditrői születésű Bajkó Mátyás debreceni tanárt, az Erdélyi Szövetségben ismertem meg. Noha akkor, az 1990-es évek elején már negyven éve távol élt a szülőföldjétől, lelki kötése ép maradt, talán még erősödött is Ditrőhöz, ahol született. 1925-ben látta meg a napvilágot a városnyi nagyközségben, gazdálkodó szülők gyermekeként. A csíksomlyói tanítóképző liceumban kezdte tanulmányait, a kolozsvári magyar egyetemen folytatta, és Debrecenben fejezte be. Neveléstudományi szakember lett, egyetemi oktató, majd professzor a Kossuth Lajos egyetemen. Az erdélyi élet, a magyar gondok kiváló ismerete mutatkozott meg tanulmányában, és abban, hogy egymagában, önerőből folyóiratot jelentetett meg Debrecenben, *Erdélyi Tükör* címmel. Kétfelé is nyitott volt a folyóirat: a magyarországi olvasók számára Erdély magyar művelődési hagyományait és újrainduló mozgalmait közvetítette, az erdélyiek képet kaphattak benne arról a munkáról, amit a pesti Erdélyi Szövetség, a debreceni Erdélyi Kör és testvérszervezeteik fejtek ki, a kisebbik haza védelmében.

Bajkó Mátyás volt ennek a kiadványnak a szíve-lelke. Ugyanakkor a pedagógia eredményes tudósa. Erdélyi szellemiségét magával hozta szülőföldjéről és alkalmazta a civis városban is. Ennek egyik vonása, hogy ő, a szinkatolikus vidék szülötte egyforma szorgalommal és hozzáértéssel foglalkozott a protestáns, református, unitárius tanintézetekkel és a római katolikus iskolákkal. Egyik alapvető munkája: *Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban.* (Akadémiai Kiadó, 1976.) „Történelmi gondja” volt a magyar nyelv sorsa századokon át a magyarországi és erdélyi iskolákban. Nagy figyelemmel követte a falusi és kisvárosi tanári, tanítói közösségek, a vidéki értelmiségiek helyét és szerepét idők során és napjainkban. Azt tapasztalta, hogy minél kisebb egy falusi értelmiségi közösség, annál gyengébb a befolyása a helység lakosságának művelődésére, öntudatára. Apró falvakban, ahol egy-két tanító jelenti az értelmiséget, életvitelüket, szokásaikat kuriózumnak tekintik, s nagyon kevesen próbálják „utánozni”. Ha civakodnak egymással, arról mindenki tud, tárgyalja, mint tőlük idegen világ jelenségeit. A nagyobb létszámú értelmiség külön réteget alkot, közösséget, amelynek tulajdonságaira, civilizációs szokásaira érdemesnek tartják figyelni.

– A gyergyói falvak ilyenek – jegyeztem meg.

– Feltétlenül – felelte. – Debrecenben éltem, de szívesen jöttem haza, és nyitott szemmel jártam Ditrőben meg a környéken. Igen érdekesnek tartom, hogy a helyi értelmiségi közösségek hatására falujuk városuk történetében nemcsak a nevezetes eseményeket, háborúkat, árvizeket, tűzvészeket őrzik emlékezetükben, hanem a távolra szakadt és ott hirre, tekintélyre emelkedett falustársaikat is. Nemcsak a mai nemzedékek kortársait, de az előző idők nagyjait is. Ez már „történelmi szemlélet”, tágra nyitott horizont, a szellemi örökség megbecsülése.

Itt van mindjárt *Puskás Tivadar*, világhírű tudós, a telefonhírmondó feltalálója. (Bajkó Mátyás már csak azért is elsőnek említette, mivel a tudós nagyszülei nagy ragaszkodással mindig ditrőinak tartották magukat. A székely feltaláló már Budapesten született, éppen a magyar polgári demokratikus forradalom kitörésének évében, 1848-ban. Még nincs harminc éves, amikor Edison munkatársa Amerikában. A nagy tudós annyira megbízik benne, hogy felkéri saját képviselőre Európában. Harmincegy esztendősen felállította az első párizsi telefonközpontot, és ennek igazgatója lett. Újabb két év múlva, az 1881-es párizsi világiállításon bemutatta korszakalkotó találmányát, a telefonhírmondót. Így nevezte el a vezetékes rádió őst. Néhány év múlva újabb Puskás Tivadar-találmány születik: a multiplex kapcsolószerkevény, amelynek segítségével a központban ülő kezelő össze tudja kapcsolni a telefon-előfizetőket.

Óreg erdélyi postahivatalokban látni még ilyen kapcsolószerkevényeket.

Dallamtelefon! Feltalálója ezt a költői nevet adta az elmés szerkezetnek. Hivatalosan 1893-tól Telefon Hírmondónak nevezték a pesti műsorszórót. Ebben az évben halt meg Puskás Tivadar. 1925-től Magyar Telefon Hírmondó és Rádió Rt.

Ki tud már a „dallamtelefonról”? Nekem először (és utoljára) nagybátyám, Rápolti Zoltán emlegette. Nagyapám, az uzoni községi jegyző fia Budapesten szerzett mérnöki diplomát. Eredetileg zenei pá-

lyára készült, tehetségesen hegedült és zongorázott, de a szülői tanács inkább a műszaki pálya felé térítette életútját. A zongorázásból annyi „haszna” származott, hogy egyetemi hallgató korában filmvetítések közben vagy a filmek kísérletében a mozikban zongorázott. A korabeli Pestnek jellegzetes figurája volt a mozik zongoristája. A fiatal mérnök haza akart térni Erdélybe, de Trianon megghiúsította szándékát. Csonka-Magyarországon sem nyíltak fényes lehetőségek egy kezdő mérnök számára. Zolti bátyámat kisegítette székely leleményessége. Játékboltot nyitott Buda úri negyedében, a Krisztina körúton. Főleg műszaki játékokat árult, és ha a villanyvonat, rúgós kiskocsi, emelődaru vagy tüzet okádó tank elromlott, sajátkezűleg megjavította. Később aztán, immár műszaki érdeklődésű Zoltika fiával közösen létrehozta a magyar főváros első kihangosító vállalatát. Az 1940-es erdélyi bevonuláson karpaszománnyos őrmesterként egy honvéd híradós kocsival lépte át a máramarosi határt. A hajdani filmhíradót mindig megállítom a videóban ezen a helyen. A híradóskocsi ablakában szemüveges, sovány fiatalember, égő tekintettel. A sereget nem kísérték el végig, a Székelyföld déli szegélyéig. Pedig nagyapám milyen boldog lett volna, ha az ő katonanokája hozza el a szabadságot a falujába! És a másik unokája – jómagam – köszönti a községháza lépcsőjéről, annál az épületnél, amelyet a család első jegyző tagja, Pünkösdi Károly 48-as hadnagy emelt...

Zoltán bátyámat zenei hajlama predesztinálhatta arra, hogy emlékezetében őrizze, nekem emlegesse Puskás Tivadar ötletes nyelvújítását, a „dallamtelefon”. Egy rövid nyelvészeti előadást is rögtönzött hozzá. Arról szolt ez, hogy a nyelvújítás bajnokai mindig a szellem kiválóságai voltak. Ők tudták igazán megbecsülni a nemzet közös kincsét. Kazinczy Ferenc? Korának egyik legműveltebb írója. A műszaki forradalmak századában, a tizenkilencedikben sem azok akarták izes magyar nyelven megszólaltatni az új fogalmakat, találmányokat, akik nem tudták volna valamelyik világnyelven, németül, angolul, hanem akik nyelvük szépségében a maguk lelki tisztaságát, épségét látták. Puskás Tivadar jól tudott angolul, németül, de nemzetét akarta gazdagítani találmányainak nevével is.

– Dallamtelefon? A szó is muzsikál. Most bizonyára angolul vagy németül keresztelné el a feltalálóját.

Ugrik néhány évet az emlékezetem. A székelységnek készült, brassói napilap, a *Népi Egység* 1945-ös példányaiban „különös” szavakkal találkozhatik a kései böngészgető. Szemlér Ferenc költő, a lap vezetője nyelvi újításokba kezdett a kéziratokban. Halálra ítélte a *telefon*, helyette *távbeszélőt* honosított meg. Aki telefonált, az *távbeszél*. A *Szovjetuniót* az újság – igen gyakran írt róla – *Szovjetszövetségnek* nevezte, azzal a magyarázattal, hogy ha már a *tanács* szó orosz megfelelőjét, politikai készítés folytán, használni kényszerül, legalább az *unió* hangozzék magyarul. S volt még egy tucatnyi jövevényszó, amelyeket lankadatlan figyelemmel magyarított.

Szemlérről pedig tudni illik, hogy egyik legszorgalmasabb műfordító volt. Kötetek során magyarította románból, költeményeket, regényeket; hasonlóképpen igen sok angol vers alatt a tolmácsoló nevével Szemlérét találjuk. Szívvel-vérrel erdélyi költő volt, aki az 1940 és 1944 közötti időket is Dél-Erdélyben töltötte, kisebbségiként, mikor még sóhajtani sem mertek nyilvánosan magyarul, de ő, a poeta doctus szorgosra taszított anyanyelvét legdrágább kinsként csiszolta, ápolta, gazdagította...

*

Ditróban az ipari szakiskolát 1989 után Puskás Tivadarról nevezték el. Ragyogó ötlet. A jeles név ébren tartja a helyi emlékezetet, és becsúgyat ébreszt a mai ditrói meg környékbeli székely fiatalokban: milyen magasra emelhet a tudás, a szorgalom, a hűség!

Ez a hűség annyiféle lehet, ahány emberi egyéniség létezik. Egy székely festőművész és egy székely szobrász. A maga nemében úttörő művész mind a kettő. Halhatatlanok. A naptári idő szétválasztotta őket. Szülőhelyük sem volt ugyanaz. Közös nevező a sorsukban: Budapest. És a fiatalabb, a szobrász azzal fejezte ki testvéri érzéseit, lelki rokonságát, hogy szoborba faragta a festőművészt.

A magyar biedermeier festészet egyik legjelentősebb mestere, Barabás Miklós a háromszéki Kézdimárkosfalván született, 1810-ben. Kolozsvári tanulóévek és bukaresti munkálkodás után, 25 évesen Pesten telepszik le, ahol hamarosan a gyors fejlődésnek induló város egyik központi szereplőjévé válik. A maga idejében, a kialakuló nemzeti művészet szolgálatával nagy szerepe volt Pest művészeti életének felvirágzásában. Kossuthról, Petőfiről, Bem tábornokról, Széchenyiről készített portréi a műfaj remekei. Ő örökölte meg a Lánchíd alapkövetését.

Földije, Borsos Miklós egy évszázad múltán szobrot állított székely elődjének a Margit-szigeti Művészétányon.

Nem egyedül Barabás Miklóst idézte meg a huszadik század nagy székely szobrásza a magyar szellemi életben kitűnt földijei közül. A Városligetben áll Benedek Elekről mintázott mellszobra. Erdélyt

idézte Budai Nagy Antal parasztlázadó szobrával a XXII. kerületben, Bartók Béla gránit síremlékével a Farkasréti temetőben.

Megtéveszthetnek a lexikonok: Borsos Miklós szülőhelyeként nem a Székelyföldet tüntetik fel, hanem Nagyszében városát. Ez az adat akár azt is sugallhatná, hogy Borsos Miklóst a szepeni Bruckheltal roppant gazdag képzőművészeti gyűjteménye csábította a szobrászat útjára. Csakhogy ő is „véletlen vándor” volt Szeben városában, mint édesanyja, a gyergyócsomafalvi székely asszony, aki 1906-ban, a jövőendő művész születésének évében ebben a patinás városban kereste a kenyerét. Csomafalváról is, akárcsak az egész gyergyói medencéből újabb és újabb rajok indultak el, a négy égtáj irányába, munkaalkatmal találni.

A hajdani Csík vármegyében – vagyis Csikban és Gyergyóban – századokon át a társadalmi mozgás fő iránya – a kivándorlás volt. Szomorú képet festett erről Bözödi György a *Székely bánjában*, 1938-ban: „Csikban fogalom a »moldvások«, a proletáriátus magyar neve ez. Az itthon megélni nem tudók fejszével, csákánnyal a vállukon tömegesen özönlöttek át a Kárpátokon a háború előtti években. Tarisznyát nyakába akasztva ma is ezrével megy a nép az Ókirályságba, ez a „koldusok tömege” a csiki országutakon. A román városokban szolgák, kocsisok, utcaseprők, téglahordók lettek belőlük, a leányokból és asszonyokból pedig mindenek, szakácsnők, pincérlányok és szeretők”. Hiába élelmes és szorgalmas a székely ember, a Havasalföldre és Moldvába kifutottak közül tulajdonképpen egyetlen egy sem vitte sokra. Mintha sorsuk el lett volna átkozva. Vagy a körülmények voltak átkozottak számukra?

Kiáltó ellentétet állít elénk a nyugati irányba útra keltek sorsa. Mintha jó szél dagasztotta volna a vitorláikat. A csiki, gyergyói lányok Brassóban, Nagyszében, Segesváron főképpen a szász polgári házakban hivatalosan ugyan „cseledek” voltak, de néhány éves távollét után, saját maguk kereste kelenyével és sok jó szokással, civilizációs tulajdonsággal tértek haza. Brassó, Kolozsvár, Nagyvárad és Budapest – főleg Csepel – üzemeiben az odakerülő székely legények szakmát tanultak, mesterlevelet kaptak, városias igényekkel gazdagodtak. Nem volt ritka az olyan szerencse, mint a Borsos Miklósé, a szegény csomafalvi székely lány fiáé, aki huszonkét évesen már Firenzébe jutott el, Itália művészetét tanulmányozva, idehaza Glatz Oszkár tanítványa lehetett, majd a budapesti Iparművészeti Főiskolán a következő művésznemzedéket taníthatta.

Még a huszadik század kényszerű gyergyói vándorai, a számkivetett székelyek is megvetették a lábukat és példásan boldogultak „nyugati” telephelyeiken. Ez a 140 család, 860 személy Gyergyóremetéről és Ditrőből, a történelem forгатagából majdnem a lét szakadékába zuhant...

Vissza kell pillantanunk Trianonig, vagyis 1920-ig. A letiport, elvéreztetett Csonka-Magyarország új határai az utódállamok felé legtöbb szakaszon egyáltalán nem követték az etnikai vonalat, a nyelvhatárt, noha Wilson amerikai elnök a népek önrendelkezési jogáért lépett be az első világháborúba. Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia nem úgy kívánt segíteni ezen, hogy a szinmagyar tájakat visszaadta Magyarországnak, hanem saját telepesével bontotta meg a magyar népi egységet. Szatmárnémetitől Aradig addigi hegylakó románokat hozták a határra, és vagy a régi, magyar települések mellé jelölték ki új lakóhelyeiket, vagy vadonatúj falvakat hoztak létre számukra, olyan román történelmi nevekkal, akiknek viselői soha semmilyen kapcsolatban nem álltak azzal a vidékekkel.

Ugyanez az eljárás ismétlődött a Felvidéken, a Csallóköz déli szegélyén, az Ipoly mentében, ahol az új településeken minden szláv ajkúnak volt hely, csak a magyaroknak nem. Cseres Tibor a *Vérbosszú Bácskában* (1991) oldalain megírta, hogy a szerb földreform legfőbb célja a magyarok elűzése volt ősi földjeiről. „Az eltávozott, a kiűzött, kivándorolt magyar népesség helyére az új délszláv állam több mint 15 ezer tisztviselőcsaládot és sok-sok dobrovoljac (határőröz) telepest költöztetett a maradék magyarság mellé.”

Így jött létre a Romániának adott Szatmárban, Börvelyi tőszomszédságában egy román telepes falu, Lukácsfalva. (Egy irredenta román pap, Vasile Lucaciu neve után keresztelték el.) Börvely, az ősi magyar település lakói, a kuruc harcosok leszármazottai „beszorultak” az új országhatár és Lukácsfalva közé. Csak ez utóbbin át juthattak el Nagykarolyba, ahol termékeiket értékesítették. Szinte naponta ismétlődtek az összetűzések a börvelyi magyar gazdák és a lukácsfalvi román telepesek között, mivel utóbbiak nem engedték áthaladni falujukon a magyarok szekereit. Az ellentéteket a bécsi döntés oldotta fel, akkor ugyanis a telepes románok – a magyarok bosszújától tartva – mind egy szálig elhagyták Lukácsfalvát.

Gyergyó akkor még érezhető népfőlöslégén a budapesti kormányzat áttelepítésekkel igyekezett segíteni. A legszegényebb remetei és ditrói családok egy része így került Lukácsfalvára. De alig honosodtak meg új otthonaikban, jött a második világháború, a front, megjelentek az orosz és a román katonák.

és a székely honfoglalóknak menekülniük kellett. Akkoriban menekülőkkal, üldözöttekkel és üldöző idegen seregekkel teltek meg a magyar országutak! Megtörténhetett volna, hogy a gyergyói telepések úgy szétfutnak a nagyvilágban, soha senki nem leli meg a nyomukat. Népcsoportok tűntek el a Kárpát-medencében! A remetei, dítói telepések nem engedték el egymás kezét, és Dálnoki Miklós Béla nemzeti kormányja – noha minden pillanatra kijutott a veszedelemből – védelmezte őket az elmerülés-től.

Buda környéki falvak. Újonnan épült vagy szépre tatarozott lakóházak, utcányi sorban. Látszik rajtuk, hogy dolgozó emberek hajlékai Torbágy, Etyek, Telki, Budajenő, itt vertek tanyát, alakítottak ott-hont, közösséget a volt Lukácsfalvi székelyek. 1946 májusában jött még egy nagyobb csoport Remetéről. Magányosok vagy kisebb családok csatlakoztak hozzájuk Gyergyószentmiklósról, Újfaluból, Alfaluból, Hódosról, Tölgyesről, a Gyimesekből. Ezek a kései honkeresők Pátyon, Budaörsön, Buda-keszin állapodtak meg. Sőt, Budapesttől távolabbra is jutott belőlük, Üllőre, Dunavarsányba, Diósdra, Tatabányára... (Dr. Balás Gábor: *Székelyek útja a hargitai tájról*, 1997.)

Kiválóan alkalmazkodtak a budai székelyek új viszonyaikhoz, szakmunkások lettek a fővárosi üzemekben, szép számmal értelmiségiek, az utóbbi időben ott vannak a vállalkozók között. Kiemelkedik valamennyiük közül a mai Budapest sikerembere: Demján Sándor, aki már a pártállam idején nagyszabású vállalkozásokba kezdett. 1989 után pedig országos hírű és tekintélyű vezető ember, gyárak, üzletláncok alapítója és üzemeltetője, aki igazi nagyvonalúsággal áldoz a művelődésre, irodalomra, művészetekre, tehát példás mai mecénás.

Buda környékén egy új, lélekszámra kisebb, de hűséges és igényes Gyergyó alakult ki, sajátos székely világ. Sok otthoni hagyományt megőriztek, újrakezdték. Otthoni muzsika, táncok, Budajenőn egyenesen táncházat működtetnek. Szomszédság, rokonság felkerekedik, és meglátogatja a szomszéd faluban élő ismerőseit. A telkiek átmennek Budajenőre, eljutnak Torbágyra is. (Biaborbágy néven a két háború között az egész ország ismerte, mivel itt történt a legnagyobb vasúti szerencsétlenség, a viadukt felrobbantása, Matuska Szilveszter máig rejtélyes merénylete.)

Odahaza, az elindító gyergyói medencében is figyelemmel kísérték a „vándorlók” útját. Leveleket váltottak, ha minden harmadik jutott is el a címzettekhez... Biztonságosabb volt a gyalogposta, de ez ritkaság, román útlevél kellett hozzá. A lelkek hídját semmilyen ármány nem tudta felrobbantani. Az érzelmek hullámhosszán számon tartották egymást.

Budajenőn jól beilleszkedtek a régi lakosság vallásos hagyományába. Csakhogy nagyon hiányzott nekik a csíksomlyói Szűz Mária, a pünkösdi búcsú. Somlyó, kegytemplom, a ferences kolostor, az egész Székelyföldet lázba hozó somlyói búcsú élő történelem a gyergyóiak számára.

Gyergyóalfaluban kiváltképpen.

A hatezer lakosú, színszékely nagyközség templomának alapjait még a XIV. század első felében rakták le. Kétszer is alaposan átépítették, először a XV. században a gótika, majd a XVIII. században a barokk stílustörvényei szerint. Impozáns rokokó főoltárán, két apostol között a csíksomlyói kegyszobor másolata, Szűz Mária a Kisjézussal.

A felirat a hűség imája: „*Isten tarts meg minket őseink szent hitében és erőnyeiben. Az első pünkösdi búcsúmenet emlékére, melyet 1567-ben István gyergyóalfalvi pap Csíksomlyóra vezetett.*”

Abban a drámai esztendőben János Zsigmond erdélyi fejedelem megparancsolta, hogy a csíki és gyergyói székelyek, a „régí hit” utolsó erdélyi szigeteinek lakói, azonnal hagyjanak fel a pápista vallással és kövessék egész Erdély lakosságát az unitárius vallás útján. Gyergyó népe azonban töretlenül kitartott a katolicizmus, a szentháromság hitében. A fejedelem vasas sereget küldött ellenük. István plébános Alfaluban lelkesítő beszédben szólította fel híveit akár a végső áldozatra. És maga állt a paraszti sereg élére. Ez volt a híres csata a Hargita hágóján, Tolvajos tetőn, amelyben a csíki és gyergyói sereg megvédelmezte hitbeli meggyőződését, a maga Krisztusát.

István plébános híveit elsőnek Csíksomlyóra vezette, hogy a kegytemplomban hálát adjanak Istenüknek. Azóta is minden pünkösdkor Gyergyóalfalué az első keresztalja a Somlyóra vivő úton.

A legendás alfalusi templom előtt egy másik fogadalom a zászlótartó talapatán, márványba írva: „Ember, vésd szívedbe, hogy ez a föld mindig székely volt, és az is marad!”

Hit és nyelv, nemzet és történelem, katolicizmus és magyarság itt örökre elválaszthatatlan...

Megértették a szülőföldön maradtak, hogy távolra szakadt testvéreik mennyire átérzik minden magyarok fővárosának lábainál Csíksomlyó hiányát. Nélküle nem teljes az életük. Akik tudnak, felkerekednek, és Pünkösdkor hazajönnek.

Csibi István faragóművész Ditróban elhatározta, hogy elkészíti és Budajenő székely és nem székely híveinek ajándékozza a somlyói Boldogasszony szobrát, a kebeléhez szorított Jézuskával. A csodatevő alkotást már menekítették Somlyóról, a török-tatár horda elől, egyenesen Moldvába. A Szeret mentén élő csángó-magyarok azóta ragaszkodnak annyira Máriához. Most a szobor másolata indul útra, az elvándorolt székelyek után.

Kalandos utazása volt a szobornak, akárcsak hajdanán a gyergyói menekülő székelyeknek. Biharpüspökiben a román vámósok le akarták szállítani a szobrot kísérő két székely asszonyt, ajándékkukkal együtt. Mutatták a törvénykönyvet, hogy műalkotást engedély nélkül tilos átvinni a határon. Csempészésnek számít. Az egyik asszony vállalkozott, hogy ő leveszi a vonatról a szobrot. Nehéz lenne a vámós úrnak. Leszállt a kocsiból, igyekezett elvegyülni a nagy sürgés-forgásban. A vonat váratlanul elindult. A székely asszonynak alig sikerült felugrania az egyik lépcsőre. A román vámós fenyegetően intgetett utána, de hiába.

A szeretet és a jószerecse elhozta a szobormásolatot Budajenőre. A helybeli plébános helyrehozatta falujuk fölött a tetőn a XV. században épített kápolnát és ott helyezték el. A Buda környéki falvak székely telepesei Pünkösöd szombatján elzarándokolnak „székely Máriához”, ahogy őseik tették és a mai gyergyóiak teszik Csíksomlyón.

*

Míg székely diáknemzedékek úgy nőttek fel, tettek érettségi vizsgát, hogy egyetlen hivatalosan behozott Nagy László-kötet nem járhatott a kezükben, míg a vándormadaraknak is veszélyes volt átrepülni a trianoni határ fölött, a lelkek hidján át szabadon, jó szívvel járt át egymáshoz Gyergyó és Budavölgye. Titokban, a hivatalos „felszín” alatt kiválóan ismerték az elszármazottak életét az anyaországban, jeles művészekké lett gyergyóiak irodalmi, művészeti munkásságát. A rögeszms félelemmel őrzött országhatár lazulása nyomán, 1989 után, úgy forrt össze megint a nemzet mesterségesen szétszakított szellem-teste, mint ahogy törött kéz csontja áll helyre. Még csak „népszavazás” sem kellett hozzá!

Gyergyócsomafalván olyan biztonsággal fogtak Borsos Miklós emlékének ápolásához, mintha évtizedek során alaposan kidolgozott tervet valósítanának meg. Alig egy esztendővel a művész halála (1991) után, Gyergyócsomafalván létrehozták a Borsos Miklós Művészetéért Alapítványt. Célul tűzték ki Borsos Miklós művészetének mind teljesebb megismertetését, nemcsak a községben, nemcsak a gyergyói medencében, de – nagyralátó elképzelés – az egész erdélyi magyarság körében. Ápolni kívánják a művész szellemi és erkölcsi hagyatékát. A jövőd Borsos Miklósok megvédelmezése ez az elköteleződés, amit programjukba vettek. Ennek jegyében megkeresik a tehetséges csomafalvi gyermekeket, támogatják őket művészeti hajlamaik felismerésében, tehetségük kiteljesítése, ápolása érdekében. Ezt se korlátozzák a falujukra, tehetséggondozásukat kiterjesztik az egész Székelyföldre.

Szülei hajlékában, a Fő úton emlékház nyílt. Kiállításokat rendeznek, bemutatják Borsos Miklós emléktárgyait, előadásokat tartanak. Nemzetközi alkotói táborokat hívtak létre. Borsos Miklós-díjat létesítenek.

Egy programpontra, amely messze kiemelkedik az átlagból: az egész Kárpát-medence tehetséges magyar gyermekeit szárnyaik alá veszik, tanítják, irányítják, támogatják. A maguk módján és lehetőségei szerint, a legidősebb történelmi parancsot vállalták magukra: a magyar nemzet szellemi-lelki egyetemesét.

*

Ha egy viszonylag kis tájegység, mint amilyen a gyergyói medence, ilyen sok nagy mestert ad a képzőművészetnek, ott az irodalom sem érezheti idegennek magát. Gyergyószárhegy nevét, Kájoni János jóvoltából, századokkal előbb felírták a katolikus hittérítés, a magyar művelődés, nyomdászat térképére. Most Gyergyócsomafalva jelentkezett az irodalom listáján.

Egyszerre ketten is, apa és fia.

Előbb az apa fogott tollat, noha egy hatvanat elhagyott, fél szemére vak falusi kovácsmesternek nem kenyere az írás. De a háborút megélt, világot járt, mindig nyitott szemmel figyelő Czerják Gergelynek belső sugallat parancsolta, hogy élményeit, tapasztalatait fel kell jegyeznie utódai, közössége okulására. A *Havasi Gyopár* beleilleszkedik az erdélyi magyar népi memorialisztika erőteljes vonulatába, amely az 1970-es években bontakozott ki. Egyben-másban különbözik is társaitól. Míg az életük sorát elmesélő népi emlékirók legtöbb esetben megmaradnak a maguk jól behatárolható életkörüben, egyéni fájdalmaiknál és örömeiknél, a velük történt eseményeknél, addig Czirják Gergely a nemzet egészére, a korszak világeseményeire is kitekint. Mivel nemcsak az erdélyi magyar kisebbségi sorsot élte meg, ketszer is, hanem – éppen a kisebbségi sorsból üzötten – egy ideig az anyaországban élt, és 1940 őszén honvéd tüzerként tért haza Észak-Erdélybe. Szerzőnk memoárja – jellemzi a kötetet gondozó kiváló iroda-

lomtörténész, Nagy Pál – „figyelemre érdemes személyes adalékokkal, egyéni meglátásokkal gazdagítja történelmi ismereteinket a második világháború közvetlen vonatkozásait, a székely hétköznapi századunkbeli arculatának színárnyalatait illetően.”

Szívet melengető újdonság a kötetben az erdélyi bevonulás ábrázolása, egy honvéd tizedes emlékeivel. Erről a sorsfordító történelmi eseményről majdnem fél évszázadon át csak gyalázkodásokat olvashattunk történelmi tanulmányokban, de egyéni élménybeszámolóiban is. Tömény hazugság takarta el az erdélyi új nemzedékek elől apáik, nagyapáik felejthetetlen tapasztalatait. A renegálás rítusához hozzátartozott az 1940 szeptemberi nemzeti felszabadulás kényszerű megtagadása. Czirják Gergely, a tiszta lelkiismeretű és mélységes hitű, őseinek életre-halálra elkötelezett székely kovácsmester makacs realizmusával érzékelteti a lelket mélyéből feltörő örömet.

„A kolozsváriak egy igen előkelő gesztussal megtisztelték a bevonuló csapatok minden egyes tagját. De mindez olyan eredeti módon ment végbe, hogy az felejthetetlen. Az ősi Szent Mihály templom közelében az egész teret megrakták asztalokkal, a rengeteg asztalt leterítették fehér abroszokkal, ezekre öszirózsás csokrokat helyeztek. A magyar ruhás leánysereg percek alatt szolgálta ki a sok honvédet. Minden honvéd részesült egy jó nagy adag töltött káposztában, sok friss disznóhússal. Hófehér cipő, liter bor járult ehhez. Ahol fogytán volt a bor, ezek a szép leányok odacsempésztek még egy-egy üveget.

Amíg folyt az étkezés, ünnepi beszédek sugároztak a hangszórók, ropogós magyar nótákkal fűszerezve. Végül a helyőrség parancsnoka megköszönte a kedves kolozsvári lakosságnak ezt a ritka szép megtiszteltetést. De a cigányzenészek is kitétek magukért. Úgy, hogy nem túlzok, ha azt mondom: felejthetetlen ünnepet rendezett a honvédek részére Kolozsvár népe”.

A Szent Mihály templom főpapja most a népi emlékiró édes fia, Czirják Árpád. Főesperes, a gyulafehérvári Székeskáptalan kanonokja, érseki helynök. Hatvankét esztendő, a kor nem látszik meg rajta. Ahol eddig szolgált, mindenütt ott hagyta a nyomát, épületekben, tüzes prédikációkban, emberséges közvetlenségével. Beszédei méltóak azokhoz a nagy erejű prédikációkhoz, amelyek ebben az ősi templomban századok során elhangzottak. Gondolatainak visszhangja támad nemcsak közvetlenül a hívei körében, de az egész városban. Ezekben a prédikációkban olyan pap szólal meg, aki felelősnek érzi magát valamennyi embertársa sorsáért, a közérkölcöskért, a tisztesség, az emberség érvényesüléséért.

*

Egyáltalán nem lepődtem meg, mikor kezembe vettem Czirják Árpád kötetét, az *Erdélyi magyar breviáriumot*. Nem prédikációk gyűjteménye, noha mindegyik írás a keresztény világszemléletre, az emberi helyállásra, testvéri szeretetre alapozódik. Úgy jellemezhetném: papi szavak hívőkhöz és hitlenekhez. Czirják Árpád az esztendő minden napjánál megkeresi annak szülöttét, kizárólag Erdély múltjából, jeles embereket, akiknek műveihez, tetteihez mai tanulságokat fűzhet. A terjedelmileg rövid, néhány lapnyi esszé, gondolat-futamok olyan emberi tartást rajzolnak ki, amelynek követése méltóvá tehet valamennyiünket a nagy, dicső elődökhöz. Semmiféle felekezeti szempontot nem követ, ezért fel sem tűnteti a megidézett nagyok vallását, csak „civil” életrajzukat rögzíti.*

Irodalmunkban jónéhány olyan alkotót tartunk számon, aki papként, szerzetesként, püspökként alkotott maradandó irodalmi műveket. Csak 1945 után ütötték ki egyházi személyek kezéből az írói tollat. Erdélyben a hajdanán igen nagyszámú egyházi sajtókiadványok, lapok is kitértettek a családi otthonokból. Csak a református és unitárius egyházak adtak ki, pusztán vallási témákkal foglalkozó lapot, csontig cenzúrázva. A katolikus egyház ezt a gondolatnyomorítást visszautasította, Márton Áron püspök inkább a némaságot vállalta.

Pedig éppen Márton Áron ismerte a nyomtatott betű hatalmát, a keresztény szellemiségű sajtó nélkülözhetetlenségét. A harmincas években, György Lajos egyetemi tanár barátjával közösen szerkesztett pedagógiai folyóiratot, az *Erdélyi Iskolát* a magyar tanárok és tanítók számára, mégpedig felekezeten felüli szempontok szerint. Ez volt akkor az erdélyi magyar pedagógusok egyetlen szakmai folyóirata. Továbbá Márton Áron három éven át olyan munkatársa volt a *Katolikus Világnak*, akinek a nevét a szerkesztőség feltüntette a lapban. Főmunkatársként az újság szellemiségének alakítója volt.

Czirják Árpád példaképe, Áron püspök nyomába lépett az *Erdélyi magyar breviáriummal*. Szilárd hittel, emberséggel, a legnagyobb erdélyi püspök igényességével, odaadással, a magarság iránt rendíthetetlen hűséggel forgatja az írói tollat, Gyergyócsomafalva szellemi követeként.

(2005)

Beke György

* Czirják Árpádot azóta elmozdították szolgálati helyéről. (Szerk.)